

БӨЛІМ: КОЛЛЕДЖ

Құқықтық сауаттылық - азаматтық қоғамның негізі

ЖАРИЯЛАНДЫ
21.01.2026СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/186796/

Искендерова Альбина Мухтаровна

*Кентау жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі**«Құқық негіздері» пән оқытушысы*

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада құқықтық сауаттылықтың азаматтық қоғамды қалыптастыру мен дамытудың негізгі факторларының бірі екендігі жан-жақты талданады. Қазіргі жаһандану жағдайында, құқықтық мемлекетті орнықтыруда әрбір азаматтың заңды білуі, оны құрметтеуі және өз құқықтары мен міндеттерін саналы түрде жүзеге асыруы қоғам тұрақтылығының басты кепілі болып табылады. Мақалада құқықтық сауаттылық ұғымының мәні, оның құрылымдық компоненттері, азаматтық қоғаммен өзара байланысы, білім беру жүйесіндегі рөлі, жастар мен жалпы халықтың құқықтық мәдениетін арттыру жолдары ғылыми-теориялық және практикалық тұрғыда қарастырылады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың басым бағыттары мен өзекті мәселелері сараланады.

Түйін сөздер

Құқықтық сауаттылық, азаматтық қоғам, құқықтық мәдениет, құқықтық сана, құқықтық мемлекет, азаматтық белсенділік, заң үстемдігі, құқықтық тәрбие.

Кіріспе

Құқықтық сауаттылық ұғымы ғылыми әдебиеттерде әртүрлі түсіндіріледі. Кең мағынада алғанда, құқықтық сауаттылық – азаматтардың құқықтық білімінің, құқықтық санасының және құқықтық мәдениетінің жиынтығы. Ол адамның заң нормаларын білуін, түсінуін, оларды бағалай алуын және практикалық қызметінде қолдана алуын білдіреді.

Құқықтық сауаттылықтың негізгі элементтеріне мыналар жатады:

- құқықтық білім (заңдарды, құқықтық нормаларды білу);
- құқықтық сана (құқыққа деген көзқарас, сенім, бағалау);
- құқықтық мәдениет (заңды құрметтеу, құқыққа сай мінез-құлық);
- құқықтық белсенділік (өз құқықтарын қорғау және қоғамдық өмірге қатысу).

Бұл элементтердің бірлігі ғана толыққанды құқықтық сауатты тұлғаны қалыптастырады. Егер адам заңды білсе, бірақ оны құрметтемесе немесе қолдана алмаса, оның құқықтық сауаттылығы жеткіліксіз деп есептеледі.

Азаматтық қоғам және құқықтық сауаттылықтың өзара байланысы

Азаматтық қоғам – бұл азаматтардың ерікті бірлестіктері, қоғамдық ұйымдар, кәсіби одақтар, бұқаралық ақпарат құралдары және басқа да мемлекеттік емес құрылымдар арқылы көрініс табатын қоғамдық өмір саласы. Азаматтық қоғамның тиімді жұмыс істеуі үшін оның мүшелері құқықтық тұрғыдан сауатты болуы қажет.

Құқықтық сауаттылық азаматтық қоғамның дамуына келесі бағыттар бойынша ықпал етеді:

- азаматтардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуы;
- өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау;
- мемлекеттік органдардың қызметіне қоғамдық бақылау жасау;
- әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету;
- демократиялық құндылықтарды нығайту.

Құқықтық сауаттылығы жоғары қоғамда азаматтар өз пікірін еркін білдіреді, заңсыз әрекеттерге төзбейді, қоғамдық мәселелерді шешуге атсалысады. Бұл өз кезегінде азаматтық қоғам институттарының нығаюына ықпал етеді.

Қазіргі қоғам дамуының басты ерекшеліктерінің бірі – құқықтық нормалардың қоғамдық өмірдің барлық саласына терең енуі. Экономикалық, саяси, әлеуметтік, мәдени қатынастардың барлығы дерлік заң арқылы реттеледі. Осы тұрғыда азаматтардың құқықтық сауаттылығы ерекше маңызға ие. Құқықтық сауаттылық – бұл тек заңдарды білу ғана емес, сонымен қатар оларды күнделікті өмірде қолдана алу, өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау, заң алдындағы жауапкершілікті сезіну қабілеті.

Азаматтық қоғам – мемлекеттің ықпалынан тыс қалыптасатын, бірақ заң шеңберінде әрекет ететін қоғамдық қатынастардың жиынтығы. Мұндай қоғамда азаматтар белсенді, жауапты, құқықтық тұрғыдан сауатты болуы тиіс. Себебі құқықтық

сауаттылығы төмен қоғамда заң бұзушылықтар жиі кездесіп, әлеуметтік әділетсіздік, сыбайлас жемқорлық, құқықтық нигилизм белең алады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында еліміздің өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны көрсетілген. Бұл мақсатқа жетудің басты шарттарының бірі – халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру. Сондықтан құқықтық сауаттылық мәселесі тек заңгерлер мен мемлекеттік органдардың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті болып табылады.

Осы мақаланың мақсаты – құқықтық сауаттылықтың азаматтық қоғамды қалыптастырудағы рөлін ашып көрсету, оның негізгі бағыттары мен даму жолдарын айқындау, сондай-ақ құқықтық мәдениетті арттырудың тиімді тетіктерін ұсыну.

Негізгі бөлім

Құқықтық сауаттылық ұғымы және оның мәні

Құқықтық сауаттылық ұғымы ғылыми әдебиеттерде әртүрлі түсіндіріледі. Кең мағынада алғанда, құқықтық сауаттылық – азаматтардың құқықтық білімінің, құқықтық санасының және құқықтық мәдениетінің жиынтығы. Ол адамның заң нормаларын білуін, түсінуін, оларды бағалай алуын және практикалық қызметінде қолдана алуын білдіреді.

Құқықтық сауаттылықтың негізгі элементтеріне мыналар жатады:

- құқықтық білім (заңдарды, құқықтық нормаларды білу);
- құқықтық сана (құқыққа деген көзқарас, сенім, бағалау);
- құқықтық мәдениет (заңды құрметтеу, құқыққа сай мінез-құлық);
- құқықтық белсенділік (өз құқықтарын қорғау және қоғамдық өмірге қатысу).

Бұл элементтердің бірлігі ғана толыққанды құқықтық сауатты тұлғаны қалыптастырады. Егер адам заңды білсе, бірақ оны құрметтемесе немесе қолдана алмаса, оның құқықтық сауаттылығы жеткіліксіз деп есептеледі.

Азаматтық қоғам және құқықтық сауаттылықтың өзара байланысы

Азаматтық қоғам – бұл азаматтардың ерікті бірлестіктері, қоғамдық ұйымдар, кәсіби одақтар, бұқаралық ақпарат құралдары және басқа да мемлекеттік емес құрылымдар арқылы көрініс табатын қоғамдық өмір саласы. Азаматтық қоғамның тиімді жұмыс істеуі үшін оның мүшелері құқықтық тұрғыдан сауатты болуы қажет.

Құқықтық сауаттылық азаматтық қоғамның дамуына келесі бағыттар бойынша ықпал етеді:

- азаматтардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуы;

- өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау;
- мемлекеттік органдардың қызметіне қоғамдық бақылау жасау;
- әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету;
- демократиялық құндылықтарды нығайту.

Құқықтық сауаттылығы жоғары қоғамда азаматтар өз пікірін еркін білдіреді, заңсыз әрекеттерге төзбейді, қоғамдық мәселелерді шешуге атсалысады. Бұл өз кезегінде азаматтық қоғам институттарының нығаюына ықпал етеді.

Құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті қалыптастырудағы құқықтық сауаттылықтың рөлі

Құқықтық сана – адамдардың құқыққа, заңға, әділеттілікке деген көзқарастары мен түсініктерінің жиынтығы. Ал құқықтық мәдениет – құқықтық сананың практикалық көрінісі, яғни заңға сай мінез-құлық. Құқықтық сауаттылық құқықтық сананы қалыптастырудың негізі болып табылады. Адам заңды неғұрлым жақсы білсе, соғұрлым оның құқыққа деген құрметі артады. Құқықтық мәдениеті жоғары тұлға заңды бұзбауға ғана емес, басқа адамдардың да құқықтарын құрметтеуге ұмтылады.

Құқықтық мәдениетті қалыптастыру ұзақ әрі жүйелі процесті талап етеді. Бұл процесте отбасы, білім беру ұйымдары, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық ұйымдар маңызды рөл атқарады.

Білім беру жүйесіндегі құқықтық сауаттылық

Білім беру жүйесі құқықтық сауаттылықты қалыптастырудың басты алаңы болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбиеден бастап жоғары білімге дейін құқықтық білім үздіксіз берілуі тиіс.

Мектептегі «Құқық негіздері» пәні оқушылардың құқықтық сауаттылығын арттыруда ерекше маңызға ие. Бұл пән арқылы оқушылар:

- өз құқықтары мен міндеттерін біледі;
- Конституцияның мәнін түсінеді;
- заңға құрметпен қарауды үйренеді;
- өмірлік жағдаяттарда құқықтық шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар, интерактивті әдістерді, пікірталастарды, рөлдік ойындарды, кейс-стади тәсілдерін қолдану құқықтық білімнің тиімділігін арттырады.

Білім беру жүйесіндегі құқықтық сауаттылық

Білім беру жүйесі құқықтық сауаттылықты қалыптастырудың басты алаңы болып

табылады. Мектепке дейінгі тәрбиеден бастап жоғары білімге дейін құқықтық білім үздіксіз берілуі тиіс.

Мектептегі «Құқық негіздері» пәні оқушылардың құқықтық сауаттылығын арттыруда ерекше маңызға ие. Бұл пән арқылы оқушылар:

өз құқықтары мен міндеттерін біледі;

Конституцияның мәнін түсінеді;

заңға құрметпен қарауды үйренеді;

өмірлік жағдаяттарда құқықтық шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар, интерактивті әдістерді, пікірталастарды, рөлдік ойындарды, кейс-стади тәсілдерін қолдану құқықтық білімнің тиімділігін арттырады.

Жастардың құқықтық сауаттылығы және оның маңызы

Жастар – қоғамның болашағы. Сондықтан олардың құқықтық сауаттылығының деңгейі елдің ертеңін айқындайды. Құқықтық тұрғыдан сауатты жас ұрпақ:

заңды құрметтейді;

құқық бұзушылыққа бармайды;

өз құқығын қорғай алады;

азаматтық жауапкершілікті сезінеді.

Жастар арасында құқықтық сауаттылықты арттыру үшін арнайы бағдарламалар, тренингтер, құқықтық акциялар, волонтерлік қозғалыстар ұйымдастыру маңызды.

Қазақстан Республикасында құқықтық сауаттылықты арттырудың мемлекеттік саясаты

Қазақстанда құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған бірқатар мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалар қабылданған. Олардың басты мақсаты – халықтың құқықтық мәдениетін көтеру, заң үстемдігін қамтамасыз ету. Мемлекеттік органдардың, құқық қорғау ұйымдарының, білім беру мекемелерінің бірлескен жұмысы құқықтық сауаттылықты арттырудың тиімділігін қамтамасыз етеді.

Жастардың құқықтық сауаттылығы және оның маңызы

Жастар – қоғамның болашағы. Сондықтан олардың құқықтық сауаттылығының деңгейі елдің ертеңін айқындайды. Құқықтық тұрғыдан сауатты жас ұрпақ:

заңды құрметтейді;

құқық бұзушылыққа бармайды;

□ өз құқығын қорғай алады;

□ азаматтық жауапкершілікті сезінеді.

Жастар арасында құқықтық сауаттылықты арттыру үшін арнайы бағдарламалар, тренингтер, құқықтық акциялар, волонтерлік қозғалыстар ұйымдастыру маңызды.

Қазақстан Республикасында құқықтық сауаттылықты арттырудың мемлекеттік саясаты

Қазақстанда құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған бірқатар мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалар қабылданған. Олардың басты мақсаты – халықтың құқықтық мәдениетін көтеру, заң үстемдігін қамтамасыз ету.

Мемлекеттік органдардың, құқық қорғау ұйымдарының, білім беру мекемелерінің бірлескен жұмысы құқықтық сауаттылықты арттырудың тиімділігін қамтамасыз етеді.

Құқықтық сауаттылықты арттырудың өзекті мәселелері мен шешу жолдары

Қазіргі таңда құқықтық сауаттылықты арттыру жолында бірқатар қиындықтар бар. Олардың қатарында:

□ құқықтық ақпараттың күрделілігі;

□ халықтың құқыққа деген сенімінің төмендігі;

□ құқықтық білім берудің формалдылығы;

□ ауылдық жерлерде құқықтық ақпараттың қолжетімсіздігі.

Бұл мәселелерді шешу үшін құқықтық ақпаратты түсінікті тілде жеткізу, цифрлық ресурстарды пайдалану, құқықтық ағартушылықты күшейту қажет.

Қорытынды

Қорытындылай келе, құқықтық сауаттылық – азаматтық қоғамның берік негізі екендігін атап өтуге болады. Құқықтық сауатты азаматтарсыз құқықтық мемлекет пен дамыған азаматтық қоғам құру мүмкін емес. Әрбір азамат өз құқықтары мен міндеттерін білу арқылы қоғамның тұрақтылығы мен әділеттілігін қамтамасыз етуге үлес қоса алады.

Құқықтық сауаттылықты арттыру – үздіксіз, кешенді және жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс маңызды әлеуметтік міндет. Бұл міндетті орындауда мемлекетпен қатар, отбасы, білім беру жүйесі, қоғамдық ұйымдар және әрбір азамат белсенді рөл атқаруы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.

2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
3. Қазақстан Республикасының «Құқықтық саясат тұжырымдамасы».
4. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы.
5. Қалиев С. Құқықтық тәрбие негіздері.
6. Нысанбаев Ә. Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет.
7. Тұрсынов Е. Құқықтық мәдениет және құқықтық сана.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.